

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 378:37.011.3 – 051:811.111:81'34
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/27.203345>

Богдана АВРАМЕНКО,
orcid.org/0000-0002-8252-7062

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) bogdanabo@ukr.net

СТРУКТУРА КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті висвітлено поняття іношомовної фонетичної компетенції, яка передбачає: знання артикуляторної бази мови, що досліджується, знання про будову органів мовлення, механізми голосоутворення, специфіку артикуляції звуків, знання просодії, знання інтонації, знання основних фонетичних явищ і термінів; знання способів артикуляції звуків у рідній мові, наприклад знання про подібність/відмінність звуків, типи інтонації, які дозволяють забезпечити перенос або уникнути інтерференції в оволодінні іношомовною вимовою; знання особливостей офіційного і неофіційного стилів мовлення, діалектів; уміння застосовувати знання на практиці та будувати власне висловлювання, адекватне цілям і вимогам комунікації.

Доведено, що фонетична компетенція – це сукупність трьох компонентів: когнітивного, діяльнісного і мотиваційно-ціннісного. Встановлено, що на сучасному етапі розвитку освіти, з огляду на вимоги навчання стає можливим виділити домінуючим елементом іношомовної фонетичної компетенції її когнітивний компонент, зумовлений профілем майбутньої професійної діяльності студентів.

Структура когнітивного компонента фонетичної компетенції включає знання фонетичної термінології, вміння і навички використання фонетичних знань, навички та вміння оперувати фонетичними засобами спілкування. Опис мови як багатопланової системи, як засобу комунікації з урахуванням специфіки функціонування мовних одиниць різних рівнів вимагає конкретизації сутності об'єктів фонетичної компетенції.

Встановлено, що лінгвістичними основами навчання фонетичної компетенції іноземної мови студентів є чотири розділи фонетики як галузі мовознавства: артикуляційна фонетика, функціональна фонетика або фонологія, фоностилїстика та соціофонетика.

З огляду на мету навчання іноземної мови, на принципи відбору змісту навчання стає можливим визначити таку тематику фонетичних знань: фонетика як наука про звуковий склад мови; артикуляційна база і звуковий склад англійської мови; артикуляція й артикуляційні процеси зв'язного мовлення; фоностилїстика та стилістичні модифікації звуків у мові; соціофонетика та американський варіант вимови; інтонація, фразовий наголос, ритм.

Ключові слова: фонетична компетенція, когнітивний компонент, фоностилїстика, соціофонетика, артикуляційна база, просодія, інтонація, наголос.

Bogdana AVRAMENKO,

orcid.org/0000-0002-8252-7062

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Western and Oriental Languages and Methods of Their Teaching
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) bogdanabo@ukr.net

**STRUCTURE OF THE COGNITIVE COMPONENT
OF PHONETICAL COMPETENCE**

The article deals with the concept of foreign-language phonetic competence, which includes: knowledge of the articulatory base of the language being studied, knowledge of the structure of speech organs, mechanisms of voice formation, specifics of articulation of sounds, knowledge of prosody, knowledge of intonation, knowledge of basic phonetic phenomena and terms; knowledge of the ways of articulating sounds in the native language, such as knowledge of the similarity/difference of sounds, types of intonation, which allow to ensure the transfer or avoid interference in mastering a foreign language pronunciation; knowledge of features of official and unofficial styles of speech, dialects; the ability to put knowledge into practice and to build one's own expression that is appropriate to the goals and requirements of the communication.

It is proved that phonetic competence is a set of three components: cognitive, activity and motivational-value. It is established that at the present stage of development of education and based on the requirements of training it becomes possible to distinguish the dominant element of foreign language phonetic competence its cognitive component, due to the profile of future professional activity of students.

The structure of the cognitive component of phonetic competence includes knowledge of phonetic terminology, the ability to use phonetic knowledge, the skills and ability to operate phonetic communication. The description of language as a multifaceted system, as a means of communication, taking into account the specifics of the functioning of linguistic units of different levels, requires specifying the essence of the objects of phonetic competence.

It is established that the linguistic bases of teaching the phonetic competence of a foreign language of students are four sections of phonetics as branches of linguistics: articulatory phonetics, functional phonetics or phonology, phonylistics and sociophonetics.

Considering the purpose of teaching a foreign language, the principles of selecting the content of training it becomes possible to determine the following topics of phonetic knowledge: phonetics as the science of the sound composition of language; articulation base and sound composition of English; articulation and articulation processes of connected speech; phonylistics and stylistic modifications of sounds in language; Sociophone and American pronunciation; intonation, phrase stress, rhythm.

Key words: *phonetic competence, cognitive component, phonylistics, sociophonetics, articulatory base, prosody, intonation, stress.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку Україна стрімко входить до світового освітнього та культурного простору. Інтеграційні процеси стимулюють швидкий розвиток міжкультурних зв'язків, що призводить до чітко окресленої інтеркультурної спрямованості сучасної мовної освіти.

Основною метою мовної освіти сьогодні буде формування вторинної мовної особистості, тобто активного, компетентного спеціаліста, здатного швидко адаптуватися, ефективно брати участь у діалозі культур, тим самим активізуючи свої мовні знання, вміння та навички в будь-якій мовленнєвій ситуації. Тому виникає потреба у спеціалістах, які володіють навичками міжкультурного спілкування та комплексом вагомих якостей, що в сучасній методиці викладання іноземних мов називають *компетенціями*.

Компетентісний підхід – це спроба поєднання навчальної та професійної діяльності. Н. С. Сахарова вважає, що вони знаходяться «в умовах паритетної комплементарної опозиції, взаємоповнюючи та збагачуючи ідею ефективної соціалізації особистості» (Сахарова, 2002: 53).

Аналіз досліджень. У лінгвістиці методистами активно розробляється концепція іноземних компетенцій. Зміст, структура, особливості функціонування та умови формування іноземних мовленнєвих компетенцій досліджується в працях таких методистів: Є. В. Арцишевської, Є. М. Бастрикової, Г. К. Борозепец, К. Ю. Варганової, Н. Д. Гальскової, Н. І. Гез, І. А. Зимньої, Е. Б. Івашоїної, С. В. Кавнатської, Н. Московської, В. В. Сафоновой, Н. С. Сахарової, А. Д. Травкіної та інших теоретиків і практиків, які займаються дослідженням проблем методики викладання іноземних мов.

Нашу статтю присвячено дослідженню фонетичної складової частини лінгвістичної компетенції.

Роль фонетичної компетенції стрімко зростає в умовах сучасної лінгвокультурної ситуації, коли більша частина англомовної комунікації здійснюється, власне, не носіями мови. Так, на їхнє мовлення мають вплив територіальні, стилістичні та індивідуальні фактори. Оскільки володіння прийомами звукового кодування і декодування лежить в основі розуміння і продукування мовлення, основний акцент у професійній підготовці майбутніх фахівців необхідно ставити на розвиток їхнього вміння якісно оперувати іноземним звуковим кодом під час процесів мовлення та сприйняття ними отриманої інформації.

Іноземна мова базується на трьох основних складниках – фонетиці, лексиці та граматиці. Фонетику, яка представляє собою засіб вираження мовлення, часто визначають як основний аспект. Так, Г. Глісон вважає, що «активне володіння мовою вимагає майже стовідсоткового знання фонології, а знання граматики – хоча б на п'ятдесят – дев'яносто відсотків. Водночас часто можна обійтися одним (або навіть меншим) відсотком словника» (Громкова, 2003: 345).

Дослідники не можуть однозначно ставити фонетичні знання, вміння і навички вище за лексичні й граматичні. Однак, на думку О. В. Величкової, «оволодіння звуковою стороною мови з психолінгвістичної точки зору є вирішальним для формування мовленнєвої здатності мови, що вивчається» (Вербицький, 2004).

Фонетичний аспект лінгвістичної компетенції передбачає: знання артикуляторної бази мови, що досліджується, знання про будову органів мовлення, механізми голосоутворення, специфіку артикуляції звуків, знання просодії, знання інтонації, знання основних фонетичних явищ і термінів; знання способів артикуляції звуків у рідній мові, наприклад знання про подібність/відмінність

звуків, типи інтонації, які дозволяють забезпечити перенос або уникнути інтерференції в оволодінні іншомовною вимовою; знання особливостей офіційного і неофіційного стилів мовлення, діалектів; вміння застосовувати знання на практиці та будувати власне висловлювання, адекватне цілям і вимогам комунікації. Фонетична компетенція тісно пов'язана з формуванням граматичної і лексичної компетенцій.

Беручи до уваги дослідження Н. Л. Гончарової, К. Ю. Вартанової, А. А. Хомутової, Н. С. Сахарової, розуміємо фонетичну компетенцію як сукупність трьох компонентів: когнітивного, діяльнісного і мотиваційно-ціннісного.

Основна мета статті полягає у визначенні структури когнітивного компоненту іншомовної фонетичної компетенції.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань, як:

- 1) визначити поняття «фонетична компетенція»;
- 2) виокремити структурні компоненти фонетичної іншомовної компетенції;
- 3) провести аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних методистів, що займалися дослідженням питання фонетичної компетенції;
- 4) визначити структуру когнітивного компоненту іншомовної фонетичної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід активно розробляється в сучасному освітньому просторі та вимагає концентрації уваги не на оцінці рівня сформованості мовних знань, умінь і навичок того, хто навчається, а на розвитку й оцінюванні рівня сформованості компетенцій, що включають, крім освітнього компонента, ще і когнітивний, особистісний, ціннісний, міжкультурний та інші складники (Зимня, 2004: 4).

Дотримуючись нової освітньої неокласичної парадигми, спрямованої на активну участь тих, хто навчається, у виробництві й управлінні своїми знаннями, стає можливим виділити домінуючим елементом іншомовної фонетичної компетенції її *когнітивний компонент*, зумовлений профілем майбутньої професійної діяльності студентів.

Когнітивний компонент являє собою готовність до комунікативної та розумової діяльності, спрямованої на оволодіння змістовним предметом спілкування. Когнітивний аспект у навчанні іноземної мови пов'язаний з такими категоріями, як: знання, мислення і процеси розуміння, які учні мають задіяти під час навчання іноземної мови (Гальскова, Гез, 2004: 109). Когнітивний компонент фонетичної компетенції іноземної мови складається з фонетичних знань та уявлень (Гончарова, 2006).

У педагогіці знання – це розуміння, збереження в пам'яті і відтворення фактів науки, понять, правил, законів, теорій (Коджаспірова, Коджаспіров, 2005). Під час навчання студенти повинні розуміти, що мова – це процес комунікації, який ритмічно протікає в необмеженому відрізку часу, тобто характеризується ритмічністю, наголосом та іншими категоріями, що входять до кола знань фонетики.

Структура когнітивного компонента фонетичної компетенції включає знання фонетичної термінології, вміння і навички використання фонетичних знань, навички та вміння оперувати фонетичними засобами спілкування. Опис мови як багатопланової системи, як засобу комунікації з урахуванням специфіки функціонування мовних одиниць різних рівнів вимагає конкретизації сутності об'єктів фонетичної компетенції.

Під фонетичними знаннями слід розуміти відображення існуючих в іноземній мові звукових явищ різних рівнів – звуку/фонемі, слова і речення, правильного співвіднесення між графемою і фонемою, а також знання просодії і транскрипційних позначень, що однозначно характеризують звукові явища.

Розрізняють такі класи фонетичних явищ, як: образи ознак явищ, засвоєваних за допомогою безпосереднього сприйняття й імітування (практичні знання); образи окремих явищ або способів їхнього вживання всередині класів мовних засобів у вигляді правил (знання, пов'язані з теорією мови); образи взаємин між графемами та їх фонематичними відповідниками як знання, закріплені в правилах; образи знаків міжнародної фонетичної транскрипції для рецептивного застосування у разі визначення вимови за даними словника.

Знання фонетичних явищ можуть бути класифіковані залежно від їх приналежності до окремого звуку (фонемі) або правилами дистрибуції і комбінації звуків у цій мові, а також до явищ усередині слів або всередині мовного такту/речення.

Також студенти, які починають вивчати фонетику іноземної мови, повинні знати, що кожна мова має особливу, специфічну артикуляцію звуків, а також особливий режим дихання та голосової напруги, що дозволяє говорити про артикуляційну базу мови.

Звуки мовлення існують у вигляді фонем – це мінімальні смислорозрізнавальні звукотипи. Тому студентам пропонують вивчати необхідні відомості про функціональний бік звукового складу іноземної мови. Помилки у вимові з'являються під час невірної вимови фонем, а також інтонації і наголосу, що порушує смисл висловлювання. У методиці такі помилки називають *фонологічними*

помилками. Фонетичні помилки або нефонологічні – це помилки артикулювання, що ускладнюють впізнання вагомих одиниць мовлення і розуміння всього висловлювання, але не порушують його. У разі фонетичної помилки, наприклад, у разі заміни відтінку тієї або іншої фонемі іншим, буде спотворений звуковий образ слова і, звичайно, це ускладнить його розуміння. Тому для становлення фонетичної компетенції дуже важливо уникати фонетичних помилок.

Таким чином, студентам важливо знати, що англійська мова існує як у загальноприйнятій зразковій формі, так і у формі звукових модифікацій. Оволодіння правильною іншомовною вимовою не обмежується вивченням особливостей продукування одних тільки звуків, тому, крім артикуляційної бази мови, важливо вивчати просодичну базу, й особливо – інтонацію англійської мови (Бура, Галочкіна, Шевченко, 2008).

Деякі британські фонетисти навіть підкреслюють той факт, що правильні інтонаційні звички важливіше артикуляційної точності звуків. Просодія оперує від складу до всього тексту і розглядається в контексті структурної та соціальної функцій. Інтонація оперує на лінгвістичному рівні, починаючи з речення, й описується в синтаксичних і дискурсивних функціях.

Слід також зазначити, що мова змінюється в залежності від ситуації спілкування й особливостей особи, яка говорить. Відомості про звукові та просодичні особливості текстів різних жанрів і стилів мовлення відносяться до *фоностилістики*.

Функціональні стилі визначаються як підсистеми мовлення, які функціонують у певних сферах спілкування і націлені на певний ефект. Класифікація стилів вимови, розроблена російськими фонетистами, ґрунтується на ступені старанності, як вимови, так і темпу мовлення.

Крім знання функціональних стилів мовлення, студентам слід мати уявлення про вимовні особливості мови залежно від вікової, соціальної та професійної приналежності того, хто говорить, а також про територіальну варіативність. Усе це досліджує *соціофонетика*.

Таким чином, лінгвістичними основами навчання фонетичної компетенції іноземної мови студентів є чотири розділи фонетики як галузі мовознавства: артикуляційна фонетика, функціональна фонетика або фонологія, фоностилістика та соціофонетика.

З огляду на мету навчання іноземної мови, принципи відбору змісту навчання і матеріали з теоретичної фонетики Г. П. Торсуєва, А. Л. Трахтерова, В. А. Васильєва, М. А. Соколової, Т. І. Шевченко, Н. Д. Лукиної, Е. А. Бурої і Є. І. Галочкина, Е. М. Меркулової стає можливим визначити таку тематику фонетичних знань: фонетика як наука про звуковий склад мови; артикуляційна база і звуковий склад англійської мови; артикуляція й артикуляційні процеси зв'язного мовлення; фоностилістика та стилістичні модифікації звуків у мові; соціофонетика та американський варіант вимови; інтонація, фразовий наголос, ритм.

Висновки. Таким чином доходимо висновку, що фонетична компетенція являє собою сукупність трьох компонентів: когнітивного, діяльнісного і мотиваційно-ціннісного.

Дотримуючись нової освітньої неокласичної парадигми, спрямованої на активну участь тих, хто навчається, у виробництві й управлінні своїми знаннями, стає можливим виділити домінуючим елементом іншомовної фонетичної компетенції її когнітивний компонент, зумовлений профілем майбутньої професійної діяльності студентів. Когнітивний компонент являє собою готовність до комунікативної та розумової діяльності, спрямованої на оволодіння змістовним предметом спілкування. Структура когнітивного компонента фонетичної компетенції включає знання фонетичної термінології, вміння і навички використання фонетичних знань, навички та вміння оперувати фонетичними засобами спілкування. Когнітивний аспект у навчанні іноземної мови пов'язаний з такими категоріями, як: знання, мислення і процеси розуміння, які учні мають задіяти під час навчання іноземної мови. Когнітивний компонент фонетичної компетенції іноземної мови складається з фонетичних знань та уявлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегия развития образования: основные направления. Краткий комментарий / ред. О. С. Рыбакова. Москва : Изд-во Гос. Думы, 2002. 152 с.
2. Громкова М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАБА, 2003. 415 с.
3. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. *Материалы к четвертому заседанию методологического семинара (16 ноября 2004 г.)*. URL: <http://www.rc.edu.ru/rc/bologna/seminar.php>
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. Москва : Логос, 2003. 384 с.
5. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 336 с.

6. Гончарова Н. Л. Формирование иноязычной фонетико-фонологической компетенции у студентов-лингвистов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ставрополь, 2006. 212 с.
7. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стер. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 176 с.
8. Бурая Е. А., Галочкина И. С., Шевченко Т. И. Фонетика английского языка. Теоретический курс : учебник для студ. лингв. вузов. 2-е изд., испр. Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 272 с.

REFERENCES

1. Ryibakov, O. S. (Eds.). (2002). *Strategiya razvitiya obrazovaniya: osnovnyie napravleniya. Kratkiy kommentariy [Education development strategy: main directions. Brief comment]*. Moscow: Izd-vo Gos. Dumyi. [in Russian].
2. Gromkova, M. T. (2003). *Psihologiya i pedagogika professionalnoy deyatel'nosti: Ucheb. posobie dlya vuzov. [Psychology and pedagogy of professional activity: Textbook for universities]*. Moscow: YuNITI-DAYiA. [in Russian].
3. Verbitskiy, A. A. (2004). Kompetentnostnyiy podhod i teoriya kontekstnogo obucheniya. [Competency-based approach and contextual learning theory]. *Materialyi k chetvertomu zasedaniyu metodologicheskogo seminara (16 noyabrya 2004 g.)*. – *Materials for the fourth meeting of the methodological seminar (November 16, 2004)*. Retrieved from <http://www.rc.edu.ru/rc/bologna/seminar.php>.
4. Zimnyaya, I. A. (2003) *Pedagogicheskaya psihologiya [Tekst]: Uchebnik dlya vuzov. [Educational Psychology [Text]: Textbook for universities]*. Moscow: Logos. [in Russian].
5. Galskova, N. D., & Gez, N. I. *Teoriya obucheniya inostrannim yazyikam: Lingvodidaktika i metodika [Tekst]: Ucheb. posobie dlya stud. lingv.un-tov i fak. in. yaz. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy. [Theory of teaching foreign languages: Linguodidactics and methods [Text]: Textbook for students. ling. universities and faculties in language higher pedagogical institutions]*. Moscow: Izdatelskiy tsentr «Akademiya». [in Russian].
6. Goncharova, N. L. (2006). Formirovanie inoyazyichnoy fonetikofonologicheskoy kompetentsii u studentov-lingvistov [Tekst]. [Formation of foreign language phonetic-phonological competence among linguistic students [Text]]. *Candidate's thesis*. Stavropol. [in Russian].
7. Kodzhaspirova, G. M., & Kodzhaspirov A. Yu. (2005). *Pedagogicheskiy slovar: Dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. zavedeniy [Tekst]. [Pedagogical dictionary: For students of higher and secondary pedagogical educational institutions [Text]]*. Moscow: Izdatelskiy tsentr «Akademiya». [in Russian].
8. Buraya, E. A., Galochkina, I. S., & Shevchenko, T. I. *Fonetika angliyskogo yazyika. Teoreticheskiy kurs [Tekst]: uchebnik dlya stud. lingv. vuzov fak. [Phonetics of the English language. Theoretical course [Text]: textbook for students of linguistic universities fac.]*. Moscow: Izdatelskiy tsentr «Akademiya». [in Russian].